Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

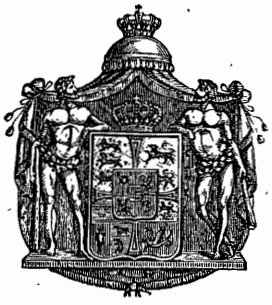
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

MEDDELELSER

FRA

DET STATISTISKE BUREAU.

FÖRSTE SAMLING.

KJÖBENHAVN.

TRYKT I BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI.

1852.

Det statistiske Bureau lader oftere paa Ministeriernes Opfordring til Omdeling blandt Rigsdagens Medlemmer eller til andet Brug trykke Betænkninger eller Indberetninger, som det har afgivet. Ved slig Leilighed har Man, da saadanne löse Ark saa lidet egne sig til Opbevaring og derfor saa let gaae tabte, ladet tage en Deel Aftryk med fortlöbende Pagina, og ved hertil at föie nogle af de meest til Offenliggjörelse sig egnende statistiske Oplysninger, som paa Opfordring fra Autoriteternes Side ere blevne tilveiebragte af Bureauet, eller paa anden Maade komne samme tilhænde, ere disse „Meddelelser fra det statistiske Bureau" fremkomne, med hvis Udgivelse der herved gjöres en Begyndelse.

I.

Om den Fremgang, som Hoveriets Aflösning og Ophævelse har havt i Tidsrummet fra Slutningen af Kong Frederik den Femtes Regjering indtil Nutiden.

Endnu i den sidste Halvdeel af det forrige Aarhundrede eller mod Slutningen af Frederik den Femtes Tid var saagodtsom al Bondejord i Landet hoverigjörende. Blandt de mange Servituter, eller paa Eiendomme hvilende Byrder, som de faa frie Selveierbøndergaarde, der dengang fandtes i Landet, vare underkastede, var nemlig i Reglen ogsaa Hovarbeide; og Husene vare dengang endnu alle jordlöse*). Hvad Hoveriets Beskaffenhed angaaer, da beroede det efter den gjeldende Praxis alene paa Proprietærens Forgodtbefindende hvor meget Hoveri og hvad Slags Hovarbeide han vilde fordre af Bonden, og dette havde egennyttige Godseiere vidst at före sig godt til Nytte. Mange slige brugte saaledes den underkuede Bonde til al Slags Huusgjerning, saasom til at vadske, rulle, tvætte Faar, slagte, holde reent i Haven og Borggaarden, plukke Nödder, samle Ax, karte, vinde, spinde o. desl., samt til Mölle-

*) Den hoverifrie Bondejord, som dyrkedes under Hovedgaarde, opveiedes omtrent af den hoverigjörende Bondejord, der hörte til Grevernes og Friherrernes saakaldte Friheds-Hartkorn.

Kirke- og Vandreiser og til Kjörsel med Hö og Melk o. s. fr.; og ved den rigtignok forbudne, men dog i Svang gaaende, Nedlæggelse af Böndergaarde under Hovedgaardstaxten forögede man snart paa et Sted og snart paa et andet denne, og derved Hovarbeidet til dens Dyrkning; og der var saaledes Herregaarde, hvis Hovedgaardstaxt efterhaanden var voxet op til at være halv saa stor som Böndergodset. Det Fordærvelige heri for Bondestanden, og derved for hele Landet, hvorpaa man tidligere saa godt som ikke synes at have tænkt, begyndte imidlertid ved dette Tidspunkt at tildrage sig forskjellige höitstaaende Mænds Opmærksomhed, (hvilket væsentligen skyldtes den Iver, som den da altformaaende, af Videnskaberne og Landet höit fortjente, Statsminister Grev A. G. Moltke viste for alt hvad der kunde ophjelpe Landet i ökonomisk Henseende), og Tanken om det Önskelige i at Fæstebonden kunde erholde Selveiendom og Hoverifrihed, eller Hoverifrihed uden Selveiendom, opstod hos Flere, ja begyndte endogsaa praktisk at gjöre sig gjeldende. Den, som i saa Henseende gav det förste velgjörende Exempel, var Enkedronning Sophie Magdalene, som paa hendes Overhofmester Grev Stolbergs Raad i Aaret 1761 gav de 190 Fæstebönder paa de hende i Hirschholm Amt tilhörende 1032 Tönder Hartkorn Arvefæste paa deres Gaarde og Hoveri- og Tiendefrihed, hvorpaa Hovedgaardsmarkerne bleve udparcellerede og solgte mod en aarlig Afgift. Et Par Aar senere, nemlig i Aaret 1764, bortsölgte Regjeringen Krongodset i Fyen, der udgjorde circa 5800 Tönder Hartkorn, og det Staten tilhörende Jordegods i Koldinghuus Amt, circa 6000 Tönder Hartkorn, paa en saadan Maade, at næsten alle Fæstebönderne paa samme bleve Selveiere og hoverifrie til störste Gavn for sig selv og deres Efterkommere; og samme Aar tilstod Grev Bernstorff Bönderne paa de 356 Tönder Hartkorn Fæstejord, der hörte til hans Gods Bernstorff, Hoverifrihed mod en aarlig Afgift, hvortil han i Aaret 1767 föiede den Velgjerning, at give dem Arvefæstebrev paa deres Gaarde. De velsignelsesrige Fölger, som de heromtalte Foranstaltninger

havde, bevægede enkelte Godseiere til i Slutningen af Frederik den Femtes og Begyndelsen af Christian den Syvendes Regjering at tilstaae deres Fæstebönder Hoverifrihed, der saaledes i denne Periode blev indfört paa Breininge-Gaard, Astrup-Gaard, Domænegodset paa Kjöbenhavns Amt, circa 5152 Tönder Hartkorn, (hvilket Christian den Syvende strax efter hans Regjeringstiltrædelse lod gaae over til Selveiendom, mod at der af samme blev svaret de samme Afgifter som hidtil vare ydede), det store, Kjöbenhavns Magistrat tilhörende, Bistrupgods (2572 Tönder Hartkorn), Stamhuset Selsö, Gjorslev Gods, Erikstrup og Söholm, Baron Lehns Godser i Fyen og Lolland, Universitetets og Communitetets Gods, Grevskaberne Samsöe og Skakkenborg, Raunstrup Gods; og en Deel Aar senere Godserne Öbjerggaard og Frederiksgave. Kong Christian den Syvende viste strax efter sin Regjeringstiltrædelse, at han interesserede sig for Forbedringer i Bondestandens Kaar, hvilke et Par af de ham nærmest Staaende ogsaa tilskyndede ham til at foretage; men i de faa Aar han selv holdt Regjeringens Töiler blev dog intet ret följerigt Skridt foretaget i saa Henseende. Ved en Forordning af 6te Mai 1769 blev det nemlig vel befalet, at Hoveriet for Fremtiden skulde være bestemt, hvilket forsaavidt var en meget vigtig Bestemmelse, som det Uretfærdige ved det bestaaende Hoveri fornemmelig laa i, at det var ubestemt baade hvad dets Qvantitet og Qvalitet angik; men Forordningen overlod det til Proprietærerne selv at forfatte de Hoverireglementer, i hvilke Hoveriet for hver Enkelt af deres Fæstebönder skulde fastsættes, og det större Fleertal misbrugte denne Tilladelse til at forlange et aldeles ubilligt Hoveri, og den hele Forordning opnaaede derfor kun i meget ringe Grad sin Hensigt at bringe Fæstebonden i en gunstigere Stilling med Hensyn til Hoveribyrden. Under det Struenseeske for Bondestanden gunstige Ministerium udkom der derfor en Forordning af 20de Februar 1771, (i hvilken den berömte Öeder skal have havt megen Deel), ved hvilken Hoveriets Störrelse blev fastsat at skulle rette sig efter Fæstegaardens Hartkorn, og at skulle

være 8 Spanddage og 16 Gangdage pr. Td. Hartkorn, hvorved Hoveriet ikke blot blev formindsket for de fleste Bönder, men ogsaa af en fuldkommen bestemt Störrelse og lige for alle; ligesom Spörgsmaalet om hvad Slags Arbeide Bonden var pligtig at udföre som Hoveri ogsaa herved bortfaldt. At en Deel af de Jorddrotter, der havde stor Hovedgaardstaxt og kun lidt Fæstegods, herved vilde blive ude af Stand til for Fremtiden at drive deres Jorder alene ved Hoveri, havde Man vel indseet; og i to forberedende Forordninger havde Man viist slige Godseiere, hvorledes de kunde forholde sig, og betydet dem at de kunde lade mere Jord ligge til Græsning og lægge större Vind paa Qvægavl, eller at de kunde bortforpagte en Deel af Hovedgaardstaxten, eller at de kunde udparcellere en Deel af samme og oprette Fæstegaarde deraf. Denne for Bondestanden velgjörende Forordning blev imidlertid et Par Aar senere, efter Struensees Fald, aldeles ophævet af det for Bondestanden ingenlunde gunstigen stemte Guldbergske Ministerium, og Forordningen af 12te August 1773 gjorde atter Hoveriet ubestemt ved at fastsætte, at hvad der paa hvert Sted og fra gammel Tid af havde været Skik og Brug skulde afgive Reglerne for Hoveriet, ja bestemte endogsaa, at tidligere afsluttede frivillige Foreninger om Hoveriets Störrelse ikke skulde ansees gjeldende længere end begge de kontraherende Parter dermed fandt sig fornöiede, hvorved Bonden ganske blev overladt til Godseierens Vilkaarlighed, hvilket end mere blev Tilfældet da det ved Rentekammer-Resolution af 15de October 1774 blev tilladt Godseieren selv at udpante hos sine Bönder for Hoveriforseelser, og efter eget Behag at anvende Mulkten. Nogen Forandring i denne Tingenes Tilstand med Hensyn til Hoveriet skete ikke under det Guldbergske Ministerium, og da afdöde Kong Frederik den Sjette i Aaret 1784 som Kronprinds overtog Landets Bestyrelse og udnævnte Grev Christian Reventlow til Rentekammerets Chef, var Hoveriet saaledes endnu i det Væsentlige ubestemt, og paa mangfoldige Steder overdrevent stort. Forordningen af 12te August 1773 havde vel ved at

bestemme, at enhver Bonde skulde tildeles visse Hovlodder i Hovedgaardens Marker og Enge, paa en indirekte Maade bestemt, at Bonden ikke maatte paalægges mere Arbeide til Avlingens Drift, end disse Lodders Dyrkning udfordrede; men deels var denne Fordelings Udförelse bleven overladt til Godseieren selv, og paa de fleste Steder aldrig iværksat; deels blev det i Praxis anseet for tilladeligt at foröge Avlings Hoveriet ved at indtage hidtil udyrkede Jorder under Ploven, ved Mosers og Sumpers Forvandling til Ager og Eng, Skov- og Kratstrækningers Oprydning og Nedlæggelse under Ploven, Overdreves Dyrkning, Bondejords Indtagelse under Hovedgaarden ifölge Bevilling eller ved hemmelig Indsmugling, forbedret Dyrkningsmaade med ofte gjentaget Plöining, samt ved naar Böndergaarde bleve öde at lade de andre Bönder baade drive disse og före Afgröden til Hovedgaarden, og tillige dyrke de öde Gaardes Deel af Hovmarken. En Deel navngivet Arbeide var det vel i Forordningen bleven forbudt Godseierne at fordre af Hovbönderne, f. Ex. at vadske, rulle, samle Ax, plukke Nödder o. s. fr., men egennyttige Proprietærer havde udtænkt meget Arbeide, som Man ikke havde forbudt, og som Man derfor fordrede af Bonden, saasom at skære Törv, skove, hugge Brænde, skære Hakkelse, tærske Klöver og rense Fröet til Salg, kjöre Sand, opsamle Efterslet, Steen og Kokasser, tærske, samle Steen af Agrene og opbrække og bortföre store Steen paa Markerne, opföre nye og slöife gamle Hegn, grave Gröfter, gjöre Arbeide ved Bygningers Reparation eller Opförelse, gjöre alle Slags Reiser fornemmelig til Produkters Afsættelse o. s. fr.; og til alt Slags Hovarbeides Udförelse tilsagde Man hyppigen flere Folk end der behövedes, uden paa de fleste Gaarde at iagttage nogen rigtig Omgang blandt Fæstebönderne med Tilsigelserne, og den Nytte, arbeidsbesparende Maskiner kunde yde, ændsede Man slet ikke. Mod disse Misbrug ydede de Hoveri-Reglementer, som Forordningen af 12te August 1773 havde befalet at skulle forfattes for de forskjellige Godser, ikke noget Værn, da der ved sammes Approbering alene var bleven

seet paa, hvad Godseierne havde forlangt. Og et, i det mindste de facto, ubestemt Hoveri hvilede saaledes endnu i Aaret 1784, — naar Bornholm og den nysnævnte Bondejord, som havde erholdt Arvefæste eller Selveiendom og Hoverifrihed, undtages, — paa hele den övrige Deel af Landet, forsaavidt samme ikke hörte til Hovedgaarde, Præstegaarde eller de enkelte Avlsgaarde, som dengang allerede fandtes, eller var Kjöbstadjorder. Anden Selveiendom eller Arvefæstejord fandtes nemlig ikke, og alle Huse vare jordlöse, da Regjeringens Bestræbelser for at skaffe Huusmændene Jord först begyndte noget senere. Naar Man anstiller en Kalkule over, hvor stor en Deel af Landets Hartkorn der i Aaret 1784 var bebyrdet med det nysomtalte Hoveri, der vel næsten allevegne var byrdefuldere end hvad vi nu kalde for „fuldt" Hoveri, faae vi saaledes til Resultat, at dette har været Tilfældet med omtrent 270,000 Tdr. Hartkorn. Den önskeligste Maade paa hvilken Fæstebonden kunde blive fri for Hoveribyrden var ved, at han blev Selveier, og ved det her omhandlede Tidspunkt indtraadte netop en for Selveiendoms Udbredelse saare gunstig Periode. En höist væsentlig Hindring for en Godseier, der vilde sælge sit Fæstegods, havde hidtil den Bestemmelse i Lovgivningen været, at en Hovedgaard tabte sine Hovedgaards-Privilegier, og navnlig sin Skattemoderation, (der dengang betöd langt mere end nu), naar den ikke længere havde 200 Tdr. Hartkorn Böndergods. For at rydde denne Hindring af Veien begyndte Regjeringen i Aaret 1784 med, paa derom indgiven Begjæring, paa visse Betingelser at meddele Bevillinger for Hovedgaarde til at beholde Hovedgaardsprivilegierne uagtet Böndergodset bortsolgtes, og dette, i Forening med en Mængde Godseieres Misfornöielse over de Landboreformer, som bleve foretagne i denne Periode, og flere andre Omstændigheder, som det ikke her er Stedet at udvikle, bevirkede, at der fra Aaret 1785 indtil Begyndelsen af Aaret 1807, (da Man standsede med Meddelelsen af disse Bevillinger, fordi man troede at Fæstegodset nu, Sagen var i Gang, nok alligevel vilde blive solgt, hvori man imidler-

tid bedrog sig), erholdt 226 Herregaarde, altsaa omtrent ¼ af det hele Antal, slige Bevillinger, og solgte enten alt eller i det mindste en stor Deel af deres Fæstegods, som derved blev hoverifrit. Regjeringens med stort Held kronede Bestræbelser i denne Periode for at skaffe Huusmændene Jord bevirkede ogsaa, at en 6 til 7000 Tdr. Hartkorn gik ud af det hoverigjörende Fæste-Hartkorns Klasse. Regjeringens Hovedbestræbelse med Hensyn til Hoveriet, i denne Landboreformernes Periode, gik imidlertid först ud paa at faae Hoveriet bestemt og begrændset. I saa Henseende ansaae Man en mindelig Overeenskomst mellem Bonden og Godseieren, om hvad og hvormeget Hoveri der skulde gjöres, for det Önskeligste. Ved Anvendelsen af forskjellige Opmuntringsmidler, ved hvilke vi ikke her skulle dvæle*), bragte Man det ogsaa saavidt, at der fra Midten af 1791 til Midten af 1795 blev sluttet slige mindelige Hoveriforeninger, (under Iagttagelse af Former, der gav Sikkerhed for at Bonden havde givet sit Samtykke med fuldkommen fri Villie og beraad Hu), paa de 300 af de 400 jydske Godser, til hvilke der da gjordes Hoveri, paa alle de 131 fyenske Godser af den heromhandlede Art, og paa de 162 af de 228 Godser paa de andre Öer, hvilke da bleve dyrkede ved Hoveri, altsaa i Alt paa henved 600 af de 759 Godser, om hvilke Talen var. For at tilendebringe Sagen paa de Godser, hvor mindelig Overeenskomst ikke havde været at opnaae, lod man i Aarene 1795—1797 dertil skikkede, sagkyndige Mænd bereise disse Godser for at pröve paa at mægle mellem Parterne, eller, hvis dette ikke vilde lykkes, ved en Kjendelse at fastsætte Hoveriets Störrelse for hver Gaard især efter de forhaanden værende Omstændigheder; og disse paa Stedet selv med behörig Lempe foretagne Mæglinger havde et saa heldigt Udfald, at 984 Bönder i Jylland og 133 paa Öerne ved denne Leilighed bleve hoverifrie mod et billigt Vederlag, og at min-

*) Jfr. A. Bergsöe „Geheimestatsminister Grev Reventlows Embedsvirksomhed“ Iste Deel S. 269—293.

delig Hoveriforening blev opnaaet paa det aldeles overveiende Antal af de heromtalte Godser, saa at Man kun havde nödig at bestemme Hoveriet ved Kjendelse paa 4 Godser i Jylland og paa 33 paa Öerne. Ved at Hoveriet saaledes var bleven fast bestemt for hver enkelt Gaard over hele Landet, havde det tabt Vilkaarlighedens og Uretfærdighedens Karakteer; det var fra nu af kun en Maade at betale Leie af Jord paa, og Bonden kunde, ifölge Reglen at Ingen skeer nogen Uret ved hvad han frivilligen gaaer ind paa, ikke længere betragte Hoveriet som en uretfærdig Byrde, over hvis Haardhed han med Rette kunde beklage sig, da han enten selv frivilligen havde indgaaet Foreningen om samme, eller inden han gik ind paa at fæste Gaarden havde kunnet gjöre sig bekjendt med sammes Störrelse. En for begge Parter meget uheldig Maade at betale Afbenyttelsen af anden Mands Jord paa, vedblev Hoveriet imidlertid ligefuldt at være, og Regjeringen vedblev derfor at arbeide paa Hoveriets Ophævelse ved Selveiendoms Udbredelse. At Man i Begyndelsen af Aaret 1807 ophörte med at meddele Bevillinger til at beholde Hovedgaardens Friheder uagtet Böndergodset solgtes, bragte imidlertid denne Sag ganske i Staa. Krigsaarene med deres Fluktuationer i Pengevæsenet vare naturligviis meget ugunstige i den heromhandlede Henseende, og da Krigen var tilende, og dens Saar skulde begynde at læges, indtraadte, navnlig paa Grund af mangeaarige yderst lave Kornpriser, en meget uheldig Periode baade for Bondestanden og for Godseierne. Lidt Fæstegods gik imidlertid desuagtet i den lange Aarrække fra 1807 til 1834, (da en lysere Tid for Landmanden frembröd), nu og da, hist og her, over til Selveiendom eller til Hoverifrihed; og da det statistiske Tabelværk i Aaret 1834 leilighedsviis indhentede Efterretning om Belöbet af det hoverigjörende Hartkorn i de forskjellige Sogne, udgjorde det derfor kun:

i Sjælland	24312	Tdr.	Hartkorn
- Möen	1243	—	—
- Fyen	17568	—	—
- Langeland	653	—	—
- Laaland	9063	—	—
- Falster	2763	—	—
- Jylland	22865	—	—
	78467		

i hvilke Angivelser dog ikke er medregnet det Fæstegods, som kun var bebyrdet med mindre væsentlige Levninger af Hoveriet, saasom med enkelte Kjörsler, Möder til Klapjagt o. d. l., og som altsaa var „i det Væsentlige hoverifrit," da den heromtalte Tælling af det hoverigjörende Hartkorn intet Hensyn tog til samme, men betragtede det som hoverifrit. Naar en Undersögelse, som det kongelige Rentekammer noget senere lod anstille over Störrelsen af det hoverigjörende Hartkorn, gav til Resultat, at der ved Udgangen af Aaret 1837 var 53831 Tönder fuldt hoverigjörende og 26505 Tönder tildeels hoveripligtigt Hartkorn, altsaa tilsammen 80336 Tönder, da hidrörer Grunden til, at denne Undersögelse har et lidt större Belöb til Resultat end den af Tabelværket anstillede, vistnok fra at man ved den senere Undersögelse har været mindre tilböielig til at betragte Fæstegaarde, paa hvilke der kun hvilede enkelte Levninger af tidligere Hoveri, som hoverifrie.

I de 15 Aar, som senere ere forlöbne, er en Deel Fæstegaarde i forskjellige af Landets Egne enkeltviis gaaet over til Selveiendom, og paa en Mængde Godser er Hoveriet blevet aflöst mod et ved mindelig Forening fastsat Vederlag, i hvilken Henseende Forordningen af 9de Marts 1838 har været af stor Indflydelse, ved at give Godseierne Midler i Hænde til at sikkre sig den rigtige Erlæggelse af de betingede Hoverivederlag, og ved at bestemme, at de Godseiere, som ganske eller i det Væsentlige afskaffe Hoveriet, skulle erholde Tilladelse til at indtage et efter Omstændighederne afpasset Qvantum Bonde-

jord under Hovedgaarden. Det hoverigjörende Hartkorn, som endnu er tilbage, udgjorde derfor i Begyndelsen af Aaret 1849 ikke mere end 13089 Tönder fuldt hoveripligtigt, og 10899 Tönder tildeels hoveripligtigt, tilsammen altsaa 23988 Tönder eller $6\frac{1}{3}$ Procent af Landets hele Hartkorn, medens Hoveribyrden ifölge det Foranförte i Aaret 1834 hvilede paa 78467 Tönder Hartkorn, (altsaa paa $21\frac{1}{2}$ Procent af det hele Hartkorn) og i Aaret 1784 paa c. 270000 Tönder Hartkorn, altsaa paa noget over 70 Procent, eller $\frac{7}{10}$ af hele Kongerigets Hartkorn. Og at Hoveriet i Löbet af Aaret 1849 er blevet ikke lidet formindsket, ville fremtidige Indberetninger sikkert vise. De 23988 Tönder hoverigjörende Hartkorn, som endnu vare tilbage i Begyndelsen af Aaret 1849, vare imidlertid meget ulige fordeelte paa Landets forskjellige Dele. Der var nemlig:

	Fuldt hoveripligtigt:			Tildeels hoveripligtigt:			Tilsammen		
	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Procent af Provindsens hele Hartkorn.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Procent af Provindsens hele Hartkorn.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Procent af Provindsens hele Hartkorn.
Sjælland	406	2508	2,3	848	5712	5,2	1254	8220	7,5
Möen	160	865	21,3	"	"	"	160	865	21,3
Bornholm	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Fyen	640	3879	7,4	292	1807	3,4	932	5686	10,8
Langeland	50	243	5,5	62	264	5,9	112	507	11,4
Laaland	135	970	4,6	4	18	0,1	139	988	4,7
Falster	32	210	2,3	28	224	2,5	60	434	4,8
Öerne	1423	8675	4,2	1234	8025	3,8	2657	16700	8,0
Jylland	1057	4414	2,7	709	2874	1,7	1766	7288	4,4
Hele Kongeriget . .	2480	13089	3,4	1943	10899	2,9	4423	23988	6,3

Allerede ved en Betragtning af den ovenstaaende Tabel kommer man til den Formodning, at Hoveriet forholdsviis er vedblevet i langt stærkere Grad at hvile paa Landets frugtbare Egne, end paa de ufrugtbare. Paa Öerne er saaledes 8 Procent af det hele Hartkorn hoverigjörende, medens dette i Jylland kun er Tilfældet med 4,4 Procent, og af Öerne er atter forholdsviis en större Deel af Hartkornet paa Möen, Langeland og Fyen hoverigjörende, end paa det mindre frugtbare Sjælland. Denne Formodning, (om hvis Rigtighed Forholdet paa de mindre Öer Laaland og Falster kunde vække Tvivl, naar man ei vilde betragte dem som Undtagelser fra Reglen), bliver saa godt som til Vished, naar man nærmere undersöger Sagen. Betragter man saaledes den vesten for Höideryggen i Jylland liggende ufrugtbare Deel af denne Halvö for sig alene, (hvis Areal er langt större end den östen for Höideryggen liggende Deel), da faaer man til Resultat at af sammes 80,000 Tönder Hartkorn kun 3087 Tönder er hoverigjörende og 1924 Tönder behæftet med Levninger af Hoveri, medens af den östen for Höideryggen liggende langt frugtbarere Deels 86,000 Tönder Hartkorn c. 4199 Tönder ere hoverigjörende og 5500 behæftede med Rester af tidligere fuldt Hoveri. Sammenligner Man de to ufrugtbareste Amter, nemlig Ringkjöbing og Ribe, med Maribo og Præstö Amter, da faaer man til Resultat, at af de förstnævntes Hartkorn kun 2,5 Procent er hoverigjörende, medens det er Tilfældet med 7,4 Procent af de sidstnævntes, og selv naar man holder de tre frugtbareste Amter, nemlig Maribo, Kjöbenhavns og Præstö, og de tre ufrugtbareste Amter, nemlig Ringkjöbing, Ribe og Hjörring udenfor Betragtningen, og derpaa sammenligner de 6 ufrugtbareste Herreder i den övrige Deel af Landet (nemlig Vrads Herred i Skanderborg Amt, Nörvang Herred i Veile Amt, Nörlyng og Hids Herreder i Viborg Amt og Gislum og Aars Herreder i Aalborg Amt) med de 6 frugtbareste Herreder i Resten af Landet, (nemlig Tudse Herred i Holbæk Amt, Slagelse og Öster-Flakkebjerg Herreder i Sorö Amt, Vends og Lunde Herreder i Odense Amt

og Hasle Herred i Aarhuus Amt), da faaer man til Resultat, at af de Förstnævntes Hartkorn er kun 1,2 Procent hoverigjörende og 1,4 Procent behæftet med Levninger af Hoveri, medens af de 6 frugtbareste Herreders Hartkorn 8,2 Procent er hoverigjörende og 8,5 Procent behæftet med Levninger af Hoveri*).

Da det hoverigjörende Hartkorns Fordeling paa Landsthingskredsene har Interesse, fordi Hensyn til disse vil blive taget ved Udnævnelsen af de paatænkte Formænd for Hoveriaflösningen, anföres samme her.

---

*) Den ovenomtalte Regel holder naturligviis kun Stik i det Hele taget, og naar större Strækninger af slet Jord sammenlignes med et större Areal af meget god Jord, men naturligviis ikke ved mindre Strækninger, eller hvor Forskjellen mellem Jorden kun er ringe. Odense Amt er saaledes til Exempel lidt bedre hvad Jordens Gjennemsnitsbeskaffenhed angaaer end Svendborg Amt, og dog er forholdsviis en mindre Deel af sammes Hartkorn hoverigjörende end af Svendborg Amts. Forskjellige Undtagelser fra Reglen lade sig ogsaa paavise. Saaledes er kun en forholdsviis ringe Deel af Kjöbenhavns Amt og af Aarhuus Amt hoverigjörende, og dog höre disse to Amter til de frugtbareste i hele Kongeriget.

	Hoveripligtige:					
	fuldt hoveripligtige:		tildeels hoveripligtige:		Tilsammen:	
	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.
1. Staden Kjöbenhavn	"	"	"	"	"	"
2. Kjöbenhavns, Frederiksborg og Holbæk Amter	230	1276	408	2709	638	3985
3. Sorö og Præstö Amter	336	2096	440	3001	776	5097
4. Bornholms Amt	"	"	"	"	"	"
5. Maribo Amt	167	1180	32	243	199	1423
6. Odense og Svendborg Amter .	690	4122	354	2071	1044	6193
7. Hjörring og Aalborg Amter . .	509	1842	286	1196	795	3038
8. Thisted Amt, samt af Viborg Amt Kjöbstaden Skive med Nörre, Harre, Rödding, Hindborg og Fjends Herreder, samt af Ringkjöbing Amt Kjöbstæderne Holstebro og Lemvig samt Skodborg, Vandfuld, Hjerm, Ginding og Ulvborg Herreder	125	574	60	256	185	830
9. Aarhuus og Randers Amter, samt af Viborg Amt Kjöbstaden Viborg, tilligemed Rinds, Nörlyng, Sönderlyng, Middelsom, Lysgaard, Hids og Houlberg Herreder	217	1123	180	843	397	1966
10. Veile og Skanderborg Amter.	145	651	24	97	169	748
11. Ribe Amt, og af Ringkjöbing Amt Kjöbstaden Ringkjöbing med Hind, Hammerum, Bölling og Nörre Herreder	61	225	159	479	220	704
	2480	13089	1943	10895	4423	23984

Det vil heraf sees, at Hoveriets Fordeling falder meget ulige paa de forskjellige Landsthingskredse, og at 3die og 6te Kreds, saavel hvad fuldt Hoveri som hvad det tildeels hoverigjörende Hartkorn betræffer, tælle ligesaameget hoverigjörende

Hartkorn som alle de andre Kredse tilsammen*). At dette noget nær ogsaa er Tilfældet hvad det „i det Væsentlige hoverifrie Hartkorn" betræffer, vil det Følgende vise. Da det hoverigjörende Hartkorns Fordeling amtsviis vil interessere en Deel af Læserne, anföres samme ligeledes her:

---

*) Antallet af de Hovedgaarde, til hvilke der er Böndergods, som er hoverigjörende eller kun i det Væsentlige hoverifrit, er i de forskjellige Landsthingskredse

	Ialt:	fuldt Hoveri gjöres til:
1ste Landsthingskreds	"	"
2den —	45	10
3die —	58	22
4de —	"	"
5te —	25	8
6te —	61	27
7de —	44	23
8de —	13	8
9de —	23	11
10de —	9	4
11te —	4	2
Summa . . .	282	115

	Hoveripligtige:					
	fuldt hoveripligtige:		tildeels hoveripligtige:		Tilsammen:	
	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.
Kjöbenhavns Amt	21	110	65	411	86	521
Frederiksborg	"	"	4	18	4	18
Holbæk	209	1166	339	2282	548	3448
Sorö	59	483	235	1727	294	2210
Præstö	277½	1614	205	1274	482½	2888
Bornholm	"	"	"	"	"	"
Maribo	167	1180	32	243	199	1423
Odense	258	1505	161	948	419	2453
Svendborg	432	2617	193	1122	625	3739
Hjörring	203	580	37	101	240	681
Thisted	44	230	48	219	92	449
Aalborg	306	1263	249	1095	555	2358
Viborg	110	450	"	"	110	450
Randers	158	870	180	844	338	1714
Aarhuus	25	125	"	"	25	125
Skanderborg	85	367	23	92	108	459
Veile	60	285	1	5	61	290
Ringkjöbing	5	21	71	230	76	251
Ribe	61	223	100	288	161	511
	2480½	13089	1943	10899	4423½	23988

Ved de foranförte Fremstillinger af det hoverigjörende Hartkorns Fordeling er intet Hensyn taget til det Hartkorn, paa hvilket der vel hviler enkelte Levninger af Hoveri, men som dog maa ansees som „i det Væsentlige hoverifrit," da man erholder en klarere Oversigt ved at betragte samme særskilt.

Det „i det Væsentlige hoverifrie"*) Hartkorn udgjorde:

	Antal Böndergaarde.	Hartkorn.	Procent af Provindsens hele Hartkorn.
Sjælland	2099¼	13882	12,6
Möen	"	"	"
Bornholm	"	"	"
Fyen	902	5071	9,7
Langeland	379	1645	36,9
Laaland	503	3072	14,5
Falster	162	1199	13,3
Jylland	1615½	7425	4,5
HELE KONGERIGET	5660¾	32294	8,5

*) Under denne Klasse er anført alt det Hartkorn, af hvilket der forrettes saa lidet Hoveri at dette i det Væsentlige maa ansees afskaffet, saa at man med Hensyn til samme har kunnet tilstaae Hovedgaardseieren den Tilladelse til at indtage Bondejord under Hovedgaardene, som Plakaten af 9de Marts 1838 har lovet som Belönning for Aflösning af Hoveriet, i hvilken Henseende man har fulgt den Regel, at herhen skulde regnes alle de Bondergaarde, af hvilke der udföres mindre end ⅛ af det ved Godsets oprindelige Hoveriforening for en Gaard bestemte Arbeide.

I det Væsentlige hoverifrie:

Amt.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.	Landsthingskreds.	Antal Bönder-gaarde.	Hartkorn.
Kjöbenhavn	227	1578	1. Staden Kjöbenhavn . .	"	"
Frederiksborg	135¼	955	2. Kjöbenhavn, Frederiksborg og Holbæk Amter	973¾	6229
Holkæk	611½	3696	3. Sorö og Præstö Amter	1125½	7653
Sorö	338	2523	4. Bornholm Amt	"	"
Præstö	787½	5130	5. Maribo Amt	665	4272
Bornholm	"	"	6. Odense og Svendborg Amter	1281	6716
Maribo	665	4272	7. Hjörring og Aalborg Amter	514½	1665
Odense	481	2683	8. Thisted Amt, samt af Viborg Amt Kjöbstaden Skive med Nörre, Harre, Rödding, Hindborg og Fjends Herreder, samt af Ringkjöbing Amt Kjöbstæderne Holstebro og Lemvig samt Skodborg, Vandfuld, Hjerm, Ginding og Ulvborg Herreder	133	631
Svendborg	800	4034			
Hjörring	250	750			
Thisted	35	140			
Aalborg	264½	915			
Viborg	263	1338	9. Aarhuus og Randers Amter, samt af Viborg Amt Kjöbstaden Viborg, tilligemed Rinds, Nörlyng, Sönderlyng, Middelsom, Lysgaard, Hids og Houlberg Herreder	687	3527
Randers	389	2022			
Aarhuus	38	177			
Skanderborg	1	3			
Veile	225	1388	10. Skanderborg og Veile Amter	226	1392
Ringkjöbing	95	481	11. Ribe Amt, og af Ringkjöbing Amt Kjöbstaden Ringkjöbing med Hind, Hammerum, Bölling og Nörre Herreder	55	209
Ribe	55	209			
Hele Kongeriget . .	5660¾	32294		5660¾	32294

Spörger man, hvorledes det fuldt hoverigiörende Hartkorn er aftaget i Löbet af de sidste 12 Aar, da vil följende Talrække indeholde Svaret.

Det fuldt hoveripligtige Hartkorn udgjorde

Ved Udgangen af Aaret	Antal Böndergaarde.	Tdr. Hartkorn.
1837	8955	**53831**
1838	8364	49595
1839	8119	47407
1840	7524	43350
1841	6561	37673
1842	6071	34603
1843	5344	30225
1844	4949	**27002**
1845	4645	25225
1846	3609	19321
1847	3043	16208
1848	2480	**13089**

En lignende Fremstilling med Hensyn til det „tildeels hoveripligtige" Hartkorn vilde ikke have synderlig Værd, paa Grund af det Ubestemte i Begrebet „tildeels hoveripligtig," hvilket indeholder mange Gradationer; og formedelst det forhaandenværende Materiales mindre fuldkomne Beskaffenhed vilde den næsten heller ikke lade sig udföre saaledes, at den viste hvad den skulde.

Vil man undersöge, i hvilke af Landets Dele det hoverigjörende Hartkorn meest er aftaget i Löbet af de sidste 10—15 Aar, da lader dette sig kun gjöre ved til det ene Sammenligningsled at benytte det statistiske Tabelværks Angivelser for 1834, hvilke sammenfatte det fuldt hoverigjörende og tildeels hoverigjörende Hartkorn, og man faaer i saa Fald följende Resultat.*)

*) Ved de heranförte Procent-Udregninger er det gamle Hartkorn naturligviis lagt til Grund ved Udregningen for 1834, det nye Hartkorn ved Udregningen for 1849. Medens det gamle og det nye Hartkorn kan afvige en Deel for enkelte Sogne og Herreder, er dette ikke Tilfældet med hele Provindser, da Hartkorns Nedsættelserne og Forhöielserne her omtrent opveie hinanden. Ved Möen og Falster er Afvigelsen i saa Henseende störst.

Det hoverigjörende Hartkorn (fuldt og

i Aaret 1834.			i Begyndelsen af 1849.		
Provinds.	Tönder.	Procent af det hele Hartkorn.	Provinds.	Tönder.	Procent af det hele Hartkorn.
Sjælland	24312	21,9	Sjælland	8220	7,5
Möen	1243	37,8	Möen	865	21,3
Bornholm	"	"	Bornholm	"	"
Fyen	17568	34,2	Fyen	5686	10,8
Langeland	653	14,7	Langeland	507	11,4
Laaland	9063	42,4	Laaland	988	4,7
Falster	2763	33,6	Falster	434	4,8
Öerne	55602	26,7	Öerne	16700	8,0
Jylland	22865	14,4	Jylland	7288	4,4
Hele Kongeriget	78467	21,5	Hele Kongeriget	23988	6,3

tildeels hoverigjörende tilsammen) udgjorde.

i Aaret 1834.			i Begyndelsen af 1849.		
Amt.	Tönder.	Procent af det hele Hartkorn.	Amt.	Tönder.	Procent af det hele Hartkorn.
Kjöbenhavn	2958	14,1	Kjöbenhavn	521	2,1
Frederiksborg	1011	6,7	Frederiksborg	18	0,1
Holbæk	8280	30,2	Holbæk	3448	14,1
Sorö	4974	20,3	Sorö	2210	9,4
Præstö	8332	31,6	Præstö	2888	10,3
Bornholm	"	"	Bornholm	"	"
Maribo	11827	39,1	Maribo	1423	4,7
Odense	9462	30,6	Odense	2453	7,9
Svendborg	8759	35,2	Svendborg	3739	14,6
Hjörring	3254	18,9	Hjörring	681	4,2
Thisted	1620	11,1	Thisted	449	3,3
Aalborg	3599	20,6	Aalborg	2358	12,9
Viborg	2098	10,6	Viborg	450	2,3
Randers	5529	21,9	Randers	1714	6,9
Aarhuus	2016	19,7	Aarhuus	125	0,9
Skanderborg	1687	17,8	Skanderborg	459	4,0
Veile	2235	14,7	Veile	290	1,5
Ringkjöbing	23	0,1	Ringkjöbing	251	*1,4
Ribe	803	8,2	Ribe	511	4.4
	78467	21,5		23988	6,3

*) At Ringkjöbing Amt nu staaer opfört for 20 Tdr. fuldt og 229 Tdr. tildeels hoveripligtigt, foruden 481 Tdr. „i det Væsentlige hoverifrit," medens Undersögelsen i Aaret 1834 kun gav ialt 23 Tdr. hoverigjörende Hartkorn for samme til Resultat, viser at man dengang har været temmelig tilböielig til at ansee Hartkorn, der var bebyrdet med ikke ganske ubetydelige Levninger af Hoveri, for hoverifrit.

Ud af det hoverigjörende Hartkorns Klasse er saaledes i disse 15 Aar gaaet

	Tönder.	Procent af hele Provindsens Hartkorn.	Procent af det hoverigjörende Hartkorn, som i Aaret 1834 fandtes i Provindsen.
Sjælland	16092	14,6	66,2
Möen	378	9,3	30,4
Bornholm	"	"	"
Fyen	11882	22,7	67,6
Langeland	146	3,3	22,4
Lealand	8075	38,1	89,1
Falster	2329	25,8	84,3
ÖERNE	38902	18,6	70,0
JYLLAND	15577	9,4	68,1
HELE KONGERIGET	54479	14,3	69,4
Amter.			
Kjöbenhavn	2437	9,9	82,4
Frederiksborg	993	7,4	98,2
Holbæk	4832	19,8	58,4
Sorö	2764	9,7	55,6
Præstö	5444	19,4	65,3
Bornholm	"	"	"
Maribo	10404	34,5	88,0
Odense	7009	22,4	74,1
Svendborg	5020	19,6	57,3
Hjörring	2573	16,0	79,1
Thisted	1171	8.6	72,3
Aalborg	1241	6,8	34,5
Viborg	1648	8.5	78,6
Randers	3815	15,4	69,0
Aarhuus	1891	14,7	93,8
Skanderborg	1228	10,8	72,8
Veile	1945	9,8	87,0
Ringkjöbing	"	"	"
Ribe	292	2,5	36,4

Naar man ved Hjælp af ovenstaaende Tabeller undersöger, hvor Hoveriaflösningen har havt bedst Fremgang i de sidste 15 Aar forholdsviis til Provindsens eller Amtets Hartkorn, (men uden at tage Hensyn til om samme i Aaret 1834 hörte til de Provindser eller Amter, af hvis Hartkorn en större eller en mindre Deel var hoverigjörende), da faaer man til Resultat at Hoveriets Aflösning er gaaet frem med dobbelt saa stærke Skridt paa Öerne som i Jylland, og aldeles overveiende stærkest paa Laaland, Falster og Fyen, og i Særdeleshed paa den förstnævnte af disse Öer. Og tager man i saa Henseende Hensyn til de enkelte Amter, da finder man at Fremgangen har været stærkest i Maribo, Odense, Svendborg, Holbæk og Præstö Amter; og da ikke blot disse Amter, men ogsaa de nysnævnte Provindser netop ere de, af hvis Hartkorn forholdsviis meest var hoverigjörende i Aaret 1834, (jfr. Tabellerne Side 21 og 22), saa faaer man derved den ogsaa ellers let forklarlige Regel, at Hoveriaflösningen gaaer forholdsviis stærkest for sig der, hvor forholdsviis meest af Hartkornet er hoverigjörende.

Undersöger man derimod, i hvilke Provindser og Amter en störst Brök af det hoverigjörende Hartkorn, som fandtes sammesteds i Aaret 1834, senere er bleven fri for denne Byrde, da faaer man til Resultat at blandt Provindserne staae Laaland, Falster og Jylland höiest med respective $\frac{89}{100}$, $\frac{84}{100}$ og $\frac{68}{100}$, og blandt Amterne, Frederiksborg, Aarhuus, Maribo, Veile og Kjöbenhavns Amter med respective $\frac{98}{100}$, $\frac{93}{100}$, $\frac{88}{100}$, $\frac{87}{100}$, $\frac{82}{100}$; hvorved imidlertid maa bemærkes, at Afvigelserne ved denne Betragtningsmaade i det Hele taget ikke ere store, hverken hvad Amterne eller Provindserne betræffer.

De Herregaarde til hvilke der endnu hörer et Belöb af over 50 Tönder fuldt hoverigjörende Hartkorn ere:

	Antal Bönder-gaarde.	Tdr. Hartkorn.
Sjælland.		
Spanager	18	136
Trudsholm	12	53
Ringstedkloster . . .	41	350
Lyngbygaard	18	132
Töllöse	61	376
Brattingsborg	84	434
Bisgaard	52	294
Sandbygaard	14	80
Bavelse	17	118
Næsbyholm	8	53
Lekkende	12	64
Tryggevælde	11	83
Alslev	19	120
Möen.		
Nordfeld	55	320
Aalebækgaard . . .	13½	75
Klintholm	73	371
Liselund	16	76

	Antal Bönder-gaarde.	Tdr. Hartkorn.
Fyen.		
Dallund	82	482
Frederiksgave . . .	32	176
Flenstofte	11	64
Frederikslund . . .	34	201
Brahesholm	44	264
Skovgaarde	25	150
Brolykke	16	98
Holkenhavn	37	260
Örbæklunde	26	160
Glorup	56	354
Rygaard	38	192
Anhof	43	232
Mullerup	44	277
Egeskov	11	73
Damsbo	32	208
Arreskov	26	170
Gjelskov	24	159
Sandholt	35	230
Langeland.		
Hjortholm	33	167
Skovsgaard	16	71

	Antal Bönder-gaarde.	Tdr. Hartkorn.
Laaland.		
Kjærstrup	51	313
Söholt	18	123
Höibygaard	17	117
Lungholm	43	378
Falster.		
Korselidse	21	148
Karlsfeldt	11	72
Jylland.		
Sæbygaard	25	68
Hammelmose	49	159
Rævkjærgaard . . .	20	62
Oxholm	29	74
Birkumgaard	37	94
Rödslet	41	136
Lundbæk	40	211
Restrup	36	185
Visborggaard	46	161
Mölgaard	24	104

	Antal Bönder-gaarde.	Tdr. Hartkorn.
Krastrup	15	56
Björnsholm	38	181
Lundgaard	23	94
Padkjær	19	62
Glomstrup	13	64
Blidstrup	13	69
Ullerup	17	94
Spöttrup	40	157
Jungetgaard	35	163
Lynderupgaard . . .	34	127
Kjellerup	16	91
Gjessinggaard . . .	34	201
Clausholm	33	205
Holbækgaard	18	76
Skaffögaard	32	210
Hanstedgaard . . .	27	170
Steensballegaard . .	50	162
Rathlovsdal	25	124
Barritskov	60	285
Nörholm	60	220

Det sees heraf, at der ialt kun er 23 komplette Hovedgaarde tilbage, som drives ved Hoveri.

De Herregaarde, til hvilke der kun gjöres fuldt Hoveri af et Belöb af under 50 Tönder Hartkorn, altsaa sandsynligviis kun af nogle enkelte Bönder, der have været uvillige til at udrede det Vederlag, mod hvilket Godsets övrige Bönder ere blevne fritagne for Hoveri, ere följende:

	Antal Bönder-gaarde.	Tdr. Hart-korn *).		Antal Bönder-gaarde.	Tdr. Hartkorn.
Sjælland.			**Langeland.**		
Svenstrup	3	20	Nedergaard	1	5
Egholm	4	19	**Laaland.**		
Sögaard	5	24	Bremersyold	1	4
Vognserup	6	32	Vintersborg	4	19
Kragerupgaard	1	5	**Jylland.**		
Rosenfeldt	1	4	Börglumkloster . . .	7	27
Marienlyst	3½	24	Ottestrup	15	41
Iselingen	1	5	Nörre-Elkjær	3	5
Lilliendal	4	18	Haven	4	10
Juellinge	1	8	Nörre-Ravnstrup . .	11	30
Nysö	8	40	Hvilshöigaard	3	7
Engelholm	1	7	Egenskloster	14	36
Hövdingsgaard	1	5	Dragsgaard	5	22
Möen.			Sebberkloster	5	13
Marienborg	2½	15	Sögaard	1	3
Fyen.			Krabbesholm	1	3
Schelenborg	9	36	Trinderup	12	47
Aalykkegaard	4	30	Estrup	8	18
Östergaard	1	3	Vosnæsgaard	4	19
Ravnholt	1	5	Benzon	1	3
Hvidkilde	2	11	Mattrup	8	34
Valdemars Slot paa Thorseng	7	42	Nörre-Vosborg . . .	5	20
			Lunderup	1	3

*) Skjepper, Fjerdingkar og Album ere her udeladte for at lette Oversigten. Hvor Belöbet var over 4 Skjepper er det gjort til en Tönde, og 23 Tönder 5 Skjepper 4 Fjerdingkar i Album er, t. Ex., anfört med 24 Tönder.

Da i Löbet af de sidste 12 Aar det fuldt Hoveri gjörende Hartkorn er sunket fra 53831 Tdr. til 13089 Tdr., saa er der grundet Haab om og Anledning til at vente, at det snart ogsaa vil blive afskaffet paa disse Gaarde, og dette Forhold saaledes komme til kun at tilhöre Historien.

Den 5te Januar 1850.

A. Bergsöe.

Til
Indenrigsministren.